

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.13.818-833

УДК: 94 (100) «1939/1945» (430) д.іст.н., професор, **Гетьманчук М.П.**,
hetmanchukm@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2627-8161,
Романюк А.А.,
andrii.a.romaniuk@lpnu.ua, ORCID: 0009-0005-1073-1012,
Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛ – СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРУДОВОЇ ПАРТІЇ РОСІЇ: ІЗ ІСТОРІЇ ЗАРОДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ФАШИЗМУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941 – 1944 РР.)

Присвячено дослідженню діяльності Націонал-соціалістичної трудової партії Росії (НСТПР) у період Другої світової війни (1941–1944 рр.) та її ролі у формуванні російського фашизму, що розглядається як історичний попередник сучасного феномену рашизму. У контексті російсько-української війни, що триває з 2014 року, актуалізовано потребу в ідеологічному осмисленні витоків агресивної політики Російської Федерації, наголошено на необхідності аналізу історичних форм російського фашизму. Дослідження зосереджується на створенні та функціонуванні НСТПР в межах Локотьського адміністративного округу, що існував на окупованих нацистами територіях Орловської та Курської областей.

Проаналізовано ідеологічні засади НСТПР, зокрема її маніфест 1941 року, який поєднував антикомунізм, шовінізм, антисемітизм та ідею сильної держави. Підкреслено, що НСТПР, попри залежність від нацистської Німеччини, розробила автономну програму російського націонал-соціалізму, яка стала прообразом сучасного синтезу імперського націоналізму та тоталітарного управління. У статті простежується тяглість між ідеологемами НСТПР та сучасним рашизмом, що проявляється в культурі «русского міра», мілітаризмі та виправданні воєнних злочинів.

Методологічно дослідження базується на історико-генетичному, компаративному та контент-аналізі, а також архівно-документальному підході. Висновки підкреслюють, що НСТПР стала лабораторією для формування російського фашизму, а її ідеї знайшли продовження в сучасній рашистській ідеології. Подальші дослідження рекомендують зосередити на розвінчанні міфів про «антифашистську» сутність Росії.

Ключові слова: соціалістична трудова партія Росії; колабораціонізм; російський фашизм; ідеологія; рашизм

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру з лютого 2022 року, актуалізувала потребу не лише у військово-політичному, а й у глибоко ідеологічному осмисленні причин і рушіїв агресії Російської Федерації. У науковому дискурсі дедалі частіше з'являється поняття *рашизм* — ідеологічного комплексу, що поєднує в собі риси авторитаризму, імперіалізму, шовінізму, мілітаризму та ксенофобії. Утім, попри широку публічну й академічну дискусію, рашизм як світоглядне й політичне явище залишається недостатньо концептуалізованим, зокрема у своєму історичному вимірі.

Одним із ключових напрямів, який дозволяє глибше зрозуміти витoki рашистської ідеології, є дослідження феномену російського фашизму у ХХ столітті. Незважаючи на декларативну відданість Росії антифашистській риториці, у її політичному та ідеологічному минулому існує чітко виражена традиція фашистських практик і концептів, зокрема в формах колабораціоністських проєктів періоду Другої світової війни. Особливу увагу в цьому контексті заслуговує досвід Націонал-соціалістичної трудової партії Росії (НСТПР), яка, попри свою залежність від нацистської Німеччини, виробила автономну програму російського націонал-соціалізму, що стала прообразом сучасного синтезу імперського націоналізму й тоталітарного управління в Росії.

Таким чином, вивчення російського фашизму як ідеологічного феномена, що сформувався на ґрунті антидемократичних, антизахідних і шовіністичних установок, є необхідним кроком для реконструкції історичних джерел рашизму та для критичного осмислення його сучасних форм.

Актуальність. Сучасний етап агресивної зовнішньої політики Російської Федерації, що супроводжується ідеологічною мілітаризацією суспільства, культом «русского міра» та виправданням воєнних злочинів, засвідчує наявність у російському політичному дискурсі рис, характерних для класичних фашистських ідеологій. У цьому контексті важливого значення набуває аналіз історичних витоків сучасного рашизму як особливої форми неофашизму з російською специфікою. Саме тому постає необхідність дослідити, у який спосіб у ХХ столітті формувалися передумови для появи подібної ідеології, зокрема в контексті діяльності колабораціоністських фашистських утворень на кшталт Націонал-соціалістичної трудової партії Росії.

Ідеологічна еволюція від російського фашизму часів Другої світової війни до сучасного рашизму є не лише предметом історичного інтересу, а й ключем до розуміння ідейної основи політичного режиму Російської Федерації.

Таким чином, актуальність запропонованого дослідження визначається необхідністю історико-ідеологічного аналізу феномену рашизму через призму

тяглоті російських фашистських концептів, що виявляються як у політичній практиці, так і в публічному дискурсі сучасної Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно відзначити, що увітчизняній історіографії практично відсутні спеціальні дослідження, присвячені задекларованій проблемі. Лише у двох монографіях українських дослідників А.В. Боляновського та І. Гаріна звертається увага на історію формування на базі Локотьської республіки бригади Російської визвольної народної армії (РОНА) і 29-ої гренадерської дивізії військ СС (російської № 1) [6, С. 580-583; 7, С. 428-429]. Аналіз історіографії проблеми також засвідчує, що чимало наукових праць сучасних російських дослідників, які присвячені історії Локотьської республіки, виділяються відверто тенденційним характером. Частина з них вважає, що проблему російського колабораціонізму та націонал-фашизму періоду Другої світової війни, яка сьогодні є надто дразливою та небезпечною для офіційної Москви, досліджують лише «історики - ревізіоністи», «маргінали», «неонацисти», «неовласовці», «ліберали, які відпрацьовують зарубіжні гранти» [8, С. 147-148]. Тільки окремі з них констатують, що на превеликий жаль, в сьогodнішній Росії знову проявляється тенденція відведення історичній науці лише ролі засобу патріотичного виховання. Особливим чином препаровані історичні факти викладаються таким чином, щоб «давати приклад молоді», «вчити історію великої Росії», «вирощувати російських патріотів», «викликати ненависть до потенційних противників Росії» та ін. Так, справжня історія, вказують вони, «яка, а це давно підмічено, нікого нічому не вчить неминуче перетворюється в сучасній Росії у ідеологічний сурогат, у міф, фальшивку та фікцію» [9, С. 5].

Мета дослідження. Метою даного дослідження є реконструкція ідеологічних засад російського фашизму періоду Другої світової війни на прикладі створення та діяльності Націонал-соціалістичної трудової партії Росії (НСТПР), а також виявлення ідейної тяглоті між історичними формами російського фашизму та сучасним феноменом рашизму.

Методи дослідження. Для дослідження ідеологічних засад російського фашизму на прикладі діяльності Націонал-соціалістичної трудової партії Росії (НСТПР) та виявлення їхньої тяглоті у сучасному феномені рашизму застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує методи історичного та ідеологічного аналізу. Історико-генетичний метод використано для реконструкції передумов створення НСТПР, її діяльності в період Другої світової війни (1941–1944 рр.) та еволюції ідеологічних концептів, що вплинули на формування сучасного рашизму. Компаративний метод дозволив порівняти ідеологічні риси НСТПР із сучасними проявами рашизму, виявивши спільні елементи, такі як антикомунізм, шовінізм і культ сильної держави. Контент-

аналіз програмних документів НСТПР, зокрема її маніфесту 1941 року, а також сучасних російських публічних дискурсів допоміг ідентифікувати ключові ідеологеми та їхню трансформацію. Архівно-документальний метод застосовано для аналізу історичних джерел, зокрема німецьких військових документів і свідчень учасників НСТПР, що забезпечило реконструкцію діяльності партії на основі первинних даних. Ці методи в сукупності дозволили комплексно дослідити історичні витоки російського фашизму.

Основна частина. Найбільш показовою в історії російського колабораціонізму періоду Другої світової війни стала частина території, окупованої 4 жовтня 1941 р. військами 2-ої танкової армії Вермахту під командуванням генерал-полковника Р. Шмідта [10, 513-514]. На даний час існує ряд наукових праць зарубіжних дослідників, які основну увагу звертають на два аспекти цього явища: 1) цивільно – політичний, що стосується утворення в 1941 – 1943 рр. викладачем Локотьського лісохімічного технікуму К.П. Воскобойником та інженером спиртового заводу Б.В. Камінським Локотьського адміністративного округу на окупованій німецькими військами території восьми районів Орловської та Курської областей із населенням біля 1 700 000 чоловік; 2) військовий – від створення у 1941 р. підрозділів народної міліції, бригади РОНА, і закінчуючи реформуванням її у 29-ту гренадерську дивізію військ СС (російську № 1) [11, С. 94-95, 160-161].

Можна виділити декілька причин, чому німецьке командування вирішило надати російському населенню широкі автономні права на цій території, які суперечили офіційній нацистській політиці і відрізнялися від інших окупованих територій: 1) наявність тут значної кількості радянських партизанських загонів, створених зусиллями НКВС і на озброєнні яких були всі типи стрілецької зброї, артилерія та навіть танки (у Брянсько – В'яземському котлі восени 1941 р. в оточенні опинилося 663 000 солдатів та командирів Червоної армії, які поповнювали партизанські загоны); 2) слабка економічна база регіону, яка була в основному орієнтована на задоволення місцевих потреб; 3) необхідність забезпечення комунікацій 2-ої танкової армії Вермахту (через територію округу проходила єдина транспортна залізнична магістраль, яка пов'язувала 2-гу танкову армію з тилловими районами), для охорони яких планувалося залучити місцеве населення; 4) наявність масових антирадянських настроїв серед місцевого населення та працівників радянських і партійних органів регіону [12, С. 20-21; 13, С. 351-352]. Командувач 2-ої танкової армії генерал - полковник Р. Шмідт проаналізував 18 вересня 1941 р. ситуацію щодо співпраці з місцевим населенням у своєму меморандумі «Стосовно можливості підриву більшовицького опору зсередини». У меморандумі вказувалося, що без максимальної підтримки антикомуністичних сил на місцях, досягнути перемоги

Німеччині буде вкрай проблематично. Активними прихильниками Р. Шмідта у цьому питанні були комендант Орловського адміністративного округу генерал – майор А. Гаманн і начальник штабу 2-ої танкової армії генерал – лейтенант Ф. Бернгард [14, С. 50-51].

Вже 4–5 жовтня потерпілим від сталінських репресій К.П. Воскобойником та Б.В. Каминським в Локті був створений загін самооборони («народна міліція» - Volkswehr). Отримавши дозвіл і підтримку німецького командування вони приступили до створення цивільної адміністрації та поліцейських органів. Згідно наказу генерала Р. Шмідта всі німецькі штаби та комендатури були виведені за межі Локтя. Вся повнота влади на території Локотьського адміністративно округу належали не німецьким комендантам, а місцевим органам влади. Кожний район округу мав районну управу, очолювану бургомістром, а в район входили волості (5-6), управління якими здійснювали волосні старшини. У сільській місцевості основною адміністративною одиницею була сільська община на чолі із сільським старостою. Характерними ознаками запровадження подібного адміністративного самоврядного утворення стали наступні: 1) відсутність німецького керівництва у військовій, політичній та економічній сферах; 2) самостійність органів самоврядування у вирішенні питань внутрішнього життя на підконтрольній території; 3) наявність власної судової системи (здійснення судочинства незалежно від важкості злочинів); 4) розвиток економіки для задоволення потреб населення регіону, а також наявність фінансової системи, яка не підпорядковується німецьким окупаційним властям [1, С. 176-197].

Паралельно із організацією органів влади та поліції К.П. Воскобойник і Б.В. Камінський, С.В. Мосін і О.М. Іванін виступили з ініціативою створення Народної соціалістичної партії Росії «Вікінг» (НСПР), яка згодом стала Націонал – соціалістичною трудовою партією Росії (НСТПР). Виключений із рядів ВКП(б) у 1937 р. за «зв'язок з ворогами народу» і найближчий соратник Б.В. Камінського С.В. Мосін на післявоєнному допиті відзначав, що: 1) вказана «антирадянська організація» була фактично створена у 1941 р., але юридично оформилася лише а 1943 р.; 2) на початку був створений центральний комітет партії, який за його участю розробив програму, статут і маніфест; 3) відразу керівництво партії розгорнуло активну участь щодо створення обласних, районних і низових партійних структур; 4) вказувалося, що основним завданням НСПР має стати збройна боротьба для знищення радянської держави і створення нової російської демократичної держави при допомозі німецької армії; 5) передбачалося, що після становлення демократичної держави потрібно «німців вигнати з Росії» [15, С. 1188-1189].

Вже 26 листопада 1941 р. було опубліковано маніфест Народної

соціалістичної партії Росії. У преамбулі маніфесту заявлялося, що НСПР є відповідальною за долю Росії і зобов'язується створити уряд, який забезпечить спокій, порядок і всі умови, необхідні для процвітання мирної праці, захисту честі та гідності держави. Також проголошувалося, що НСПР у своїй діяльності буде керуватися наступною програмою:

- 1) Повне знищення в Росії комуністичного та колгоспного ладу;
- 2) Безплатна передача селянам у вічне і спадкове користування землі з правом оренди та обміну ділянок, але без права продажу (громадянин міг володіти однією ділянкою біля 10 га в середній полосі Росії);
- 3) Безплатне виділення у вічне та спадкове користування присадибної земельної ділянки без права продажу (розміром ділянки в 1 га);
- 4) Вільне запровадження приватної ініціативи, у відповідність з якою дозволяється приватним особам займатися ремеслами, промислами, будівництвом фабрик та заводів (розмір капіталу у приватному володінні обмежується 5 мільйонами карбованців золотом на кожного повнолітнього громадянина);
- 5) Запровадження на всіх виробництвах двохмісячної річної відпустки з метою надання можливості громадянам працювати на власних присадибних ділянках;
- 6) Закріплення у власності держави природних ресурсів (лісів, надр, залізних доріг, великих фабрик та заводів);
- 7) Проголошувалася амністія всім комуністам та комсомольцям, але із обов'язковою умовою, всі вони зі зброєю повинні боротися з радянською владою – сталінським режимом;
- 8) Проголошувалася також необхідність «нещадної» боротьби з євреями та більшовицькими комісарами [3, С. 359-361; 16, С. 19-21].

Сам маніфест був підписаний керівником НСПР «Інженером Земля (КПВ)», під псевдонімом та аббревіатурою якого був В.П. Воскобойник. Для того, щоб обґрунтувати сутність ідеології НСПР, сформульованій у маніфесті, необхідно відзначити соціалістичний характер програми в її економічній частині. Можна також припустити, що, крім установок націонал – соціалізму, які німецькими властями пропагувалися на окупованих територіях, на світогляд авторів маніфесту впливала практика застосування лібералізації економіки, що мала місце в період запровадження більшовиками політики НЕПу. Все це у відповідності із поглядами В.П. Воскобойника та його соратників найкраще відповідало настроям населення, у першу чергу – селянам. У політичній частині програми на першому місці стоїть національна ідея, тобто відродження російської держави. Найбільш вірогідно, як на нашу думку, в поєднанні цих двох частин програми лідери Локотського самоврядування, які симпатизували і

захоплювалися німецьким нацизмом, бачили в ній не що інше, як свій, російський націонал – соціалізм. Слід відзначити й те, що організатори НСПР задовго до появи «Смоленської декларації», яку 27 грудня 1942 р. у Берліні підписали генерали Російської визвольної армії (РОА) А.А. Власов та В.Ф. Малишкін, виступили з програмою реформування Росії на засадах націонал - соціалізму після повалення комуністичного режиму [14, С. 72-74].

Потрібно вказати, що у працях зарубіжних дослідників даної проблеми існує два протилежних погляди щодо створення НСПР. Так, у своїй монографії російський дослідник С. Чуєв створення НСПР пояснює впливом та участю російського емігрантського Національно – Трудового Союзу Нового Покоління (НТС НП), який до 1931 р. мав назву Національний Союз Російської Молоді (НСРМ) [17, С. 258-260]. Дійсно, восени 1941 р. активісти НТС НП розпочали свою діяльність на окупованій території СРСР, зокрема, в Брянську, але доказів їхньої участі у створенні НСПР немає. Можна стверджувати, що ініціатива щодо створення НСПР і розроблення її програми належить виключно організаторам Локотьського самоврядування. Також не підтверджується теза про те, що створення НСПР було інспіровано гестапо. Окупаційні німецькі власті у цей час ще могли дозволити створення місцевого самоврядування і поліцейських формувань для боротьби з партизанами, але виникнення національної політичної партії, нехай на засадах націонал – соціалізму, прямо суперечило проведенню колонізаторської політики Третім рейхом. Незважаючи на тісну співпрацю керівників Локотьського самоврядування з німецькою військовою адміністрацією, створення НСПР не було санкціоновано німецькими властями. Тому вплив новоствореної партії поширювався на практиці в основному в кордонах Локотьського округу, а після вересня 1943 р. – створеного Лепельського округу в Білорусії [1, С. 221-222].

Маніфест НСПР було надруковано великим тиражем у локотьській типографії, устаткування якої було врятовано від евакуації на схід її працівниками. Після публікації маніфеста НСПР Б.В. Камінський та С.В. Мосін розпочали широку пропагандистську кампанію щодо його розповсюдження серед населення спочатку у найближчих до Локтя великих селах Таарасівці, Холмець, Крупець, Шем'якіно, а потім в Орловській, Курській, Брянській, Смоленській, Вітебській та Чернігівській областях. Для популяризації серед населення ідей НСПР створювалися пропагандистські групи активістів партії. Інструктуючи одну із таких груп, яка відправлялася за межі округу, В.П. Воскобойник наказував; «Не забувайте, що ми працюємо в інтересах не тільки одного Брасівського району, але й в масштабі всієї Росії. Історія нас не забуде» [18, С. 187]. Однак більшість населення байдуже сприйняло створення НСПР, оскільки пропаганда, яка не підкріплювалася на перших порах конкретними

економічними результатами щодо покращення життя людей, не викликала ніяких відгуків. Тільки через деякий час було створено на території округу 5 партійних організацій, що дозволило посилити агітацію та залучати у свої ряди місцеве населення [5, С. 20]. В цих умовах до НСПР вступали переважно співробітники Локотського самоврядування, солдати і командири народної міліції.

Від імені партії К.П. Воскобойник 1 січня 1942 р. звернувся з наказом до радянських партизанів скласти зброю і «приступити до організації мирного життя». У зверненні вказувалося, що партизани, які складуть зброю не будуть піддаватися репресіям. Реакція на звернення К.П. Воскобойника виявилася достатньо успішною, партизани сотнями почали виходити з лісів із зброєю та здавалися. Через деякий час більшість з них поповнили ряди народної міліції Локотського округу [19, С. 120]. Подібна ситуація із створенням НСПР та проблеми з організацією партизанського руху почали серйозно непокоїти московське керівництво. Партизани отримали із Москви наказ знищити керівництво Локотського округу, а потім приступити до захоплення його території. Виконуючи наказ, об'єднані сили партизанських загонів під командуванням А.Н. Сабурова 8 січня 1942 р. напали на Локоть, який після бою з народною міліцією захопити не змогли. Однак в результаті бою загинув керівник Локотського автономного округу та НСПР В.П. Воскобойник [20, С. 222]. Варто підкреслити, що вказаний напад партизанів на Локоть та смерть К.В. Воскобойника, безумовно, стали одним із ключових пунктів в історії НСПР, а також Локотського округу і його збройних формувань. Після загибелі К.П. Воскобойника його місце зайняв Б.В. Камінський, який став обер – бургомістром і зосередив у своїх руках всю повноту влади на території Локотського самоврядування.

Новий лідер НСПР та керівник Локотського самоврядування основну увагу зосередив на боротьбі з радянськими партизанами та збільшення чисельності народної міліції. Розпочавши активну боротьбу з партизанами, Б.В. Камінський отримав від німецького командування дозвіл на проведення мобілізації в народну міліцію (Volkswehr – «Народна варта») громадян 17-30 років в 5 районах Орловської області. В лютому 1942 р. призвані 1200 чоловік (три батальйони) виконували завдання з охорони правопорядку, окремих об'єктів та в'язниць, виконання вироків, боротьби з радянськими партизанськими загонами [5, С. 33]. Підсумком успішної боротьби підлеглих Б.В. Камінського з партизанами стало те, що Локотський район був реформований спочатку у повіт, а 19 липня 1942 р. за наказом генерала Р. Шмідта офіційно реорганізований в округ [14, С. 108]. З цього часу Б.В. Камінський став обер – бургомістром округу, і одночасно комбригом, оскільки

збройне формування автономії стали називати «бригадою міліції».

Під час проведення військової операції «Білий ведмідь» Б.В. Камінський 31 жовтня 1942 р. видав наказ № 114 «Про боротьбу з партизанами», який започаткував формування бригади Російської Визвольної Народної Армії (РОНА) [12, С. 22-23]. В листопаді були оголошені ще дві мобілізації чоловіків 1922 – 1925 рр. народження. Німецькі власті із таборів для військовополонених передали 50 командирів Червоної армії для підсилення командних кадрів бригади. Колишні командири Червоної армії – капітан І.П. Шавикін очолив штаб бригади, капітан І.Д. Фролов оперативний відділ, майор І. Нікітінський мобілізаційний відділ, майор Б.А. Костенко відділ розвідки, капітан Ф.А. Капкаєв відділ контррозвідки, молодший політрук Р.К. Белей став ад'ютантом Б.В. Камінського [17, С. 121]. Протягом осені 1942 р. було сформовано 14 стрілецьких батальйонів (кожний від 300 до 1000 чоловік), які об'єднувалися у полки. На кінець січня 1943 р. чисельність бригади становила 12 000 чоловік (за німецькими даними до 20 000) і мала п'ять стрілецьких полків [16, С. 35]. Цікавим було те, що бригада була єдиним колабораціоністським формуванням, яким командували виключно росіяни. Слід зазначити й те, що половину солдатів бригади РОНА складали члени НСПР, а офіцерів у процентному відношенні більше половини [18, С. 195].

У січні – серпні 1943 р. бригаду РОНА німецьке командування залучало до боротьби з партизанами та військами Червоної армії. Після провалу операції «Цитадель» німецькі війська залишили територію Локотського округу. У цей період бригада РОНА бере участь в оборонних боях з Червоною армією, 3-й та 5-й її полки в липні 1943 р. відбивали атаки радянських військ у районі Дмитрівська – Орловського. Вже 5 серпня 1943 р. Б.В. Камінський видав наказ № 233 про евакуацію військових та цивільних структур Локотського округу в Білорусію. 26 серпня 1943 р. підрозділи бригади РОНА (7000 чоловік з технікою), цивільна адміністрація, члени їх сімей, мирне населення (біля 30 000 чоловік) були залізницею евакуйовані в район білоруського міста Лепель [9, С. 275; 22, С. 153]. В Білорусії бригада РОНА увійшла в підпорядкування вищого керівника СС і поліції Центральної Росії групенфюрера СС К. фон Готтберга, який передав Б.В.Камінському Лепельський, Сенненський, Чашниківський та Бешенківський райони Вітебської області. Бригада в німецьких документах стала називатися Народно-армійська бригада «Камінський» [16, С. 38]. У жовтні-листопаді 1943 р. Б.В. Камінський шляхом жорстких заходів у боротьбі з дезертирством збільшив її чисельність за рахунок білоруських поліцейських [21, С. 183]. До 25 листопада 1943 р. вона знову мала у своєму складі 5 полків (за штатом у полку було 1260 чоловік).

З метою подолати ідеологічну кризу, обумовлену поразками німецької армії, Б.В. Камінський оголосив про створення на основі партії НСПР «Вікінг» Націонал – соціалістичної трудової партії Росії (НСТПР), маніфест якої проголошував «повалення кривавого сталінського ладу в Росії» [17, С. 134].

В кінці 1943 р. вже на території Білорусії було створено партійні організації НСТПР в Мінську, Лепелі, Полоцьку, Сенно, Чашниках, Бешенковичах та інших білоруських містах. У цей час Б.В. Камінський почав втілювати у життя ідею К.П. Воскобойника про створення молодіжної політичної організації НСТПР, яку назвали «Союз Російської молоді» (СРМ). Головою оргкомітету СРМ став локотьський журналіст А. Корнюшин, а його найближчим помічником член НТС НП, капітан бригади РОНА Г. Хомутов, редактор газети «Бойовий шлях». В СРМ мали право вступати не тільки юнаки та дівчата, що евакуювалися з Локтя, але й білоруська місцева молодь. Завдання молодіжної організації були відображені у статуті СРМ:

1) Виховувати у молодого покоління росіян почуття любові до Батьківщини та свого народу;

2) Брати активну участь і допомогу в боротьбі за повалення та встановлення нового національно – трудового ладу в Росії;

3) Викривати вчення Маркса як шкідливе та антинародне, що вигідне тільки «євреїству», яке немає своєї батьківщини;

4) Виховувати любов до праці, направленої на благо держави та нації, пам'ятаючи, що праця – джерело власності, а власність – запорука свободи;

5) Виховувати любов до наук та мистецтва, високих моральних якостей і солідарності;

6) Розвиток фізичної культури та спорту, направлений на зміцнення здоров'я молоді [18, С. 189-191].

Німецьке командування високо оцінило заслуги Б.В. Камінського у боротьбі з партизанським рухом. Він отримав 8 нагород, серед яких знаки за поранення та боротьбу з партизанами, медалі «Відзнака за хоробрість і заслуги для східних народів» з мечами 1-ї та 2-ї ступені, Залізними хрестами 1-го і 2-го класу. В Лепелі він відмовився включити бригаду в склад Російської визвольної армії, як цього вимагав генерал А. Власов та представники Вермахту [23, С. 77-78]. 31 липня 1944 р. відбулася зустріч Б.В. Камінського з рейхсфюрером СС Г. Гімлером в Растенбурзі, яка завершилася наказом про переведення бригади у війська СС під назвою Штурмова бригада СС «РОНА». Згодом 1 серпня 1944 р. Г. Гімлер підписав наказ про формування 29-ї гренадерської дивізії військ СС (російської № 1) під командуванням Б.В. Камінського, якому присвоїли звання ваффен – бригадефюрера СС і генерал – майора військ СС [24, С. 234-235]. Для

цього Штурмову бригаду СС РОНА відправили до Польщі у навчальний табір в Нойгаммері.

Одночасно із створенням 29-ї гренадерської дивізії військ СС у Варшаві розпочалося в 1944 р. збройне повстання. Розпорядження про залучення 29-ї гренадерської дивізії СС до придушення Варшавського повстання Б.В. Камінський отримав від Г. Гімлера. На нараді командного складу дивізії було вирішено сформувати зведений полк під командуванням ваффен – оберштурмбанфюрера СС І.Д. Фролова і його начальника штабу ваффен – гауптштурмфюрера Ночевкіна [9, С. 278-288]. У Варшаві полк І.Д. Фролова включили в склад бойової групи «Рор» групенфюрера СС Х. Рейнефарта. Бої за житлові квартали Варшави, в яких з 9 серпня брали участь солдати і офіцери полку, відзначалися особливою жорстокістю. Наприклад, під час операції в районі Воля після відступу підрозділів Армії Крайової було страчено 8 000 жителів міста, а захопивши 11 серпня передмістя Охота, німецькі війська вбили 40 000 чоловік [26, С. 801]. Сьогодні доказано, що солдати та офіцери зведеного полку 29-ї гренадерської дивізії військ СС також причетні до цих та інших жаклих злочинів проти місцевого польського населення. Достатньо сказати, що під час повстання загинуло 17 000 бійців АК і біля 180 000 цивільного населення, знищено 80% усієї забудови польської столиці [25, С. 276-278]. Німецьке командування, яке було вражене надзвичайною жорстокістю російських есесівців, вирішило ліквідувати Б.В. Камінського.

Полк І.Д. Фролова 19 серпня 1944 р. отримав наказ німецького командування покинути Варшаву, втративши за різними даними від 200 до 500 чоловік вбитими і пораненими [25, С. 278-279]. Сам Б.В. Камінський 19 серпня отримав наказ Е. фон дем Баха прибути до Кракова, а полку вийти в район населеного пункту Трускав (20 км від Варшави). Після прибуття Б.В. Камінський був арештований гестапо і розстріляний за наказом Е. фон дем Баха. Смерть Б.В. Камінського та його супроводжуючих облаштували як напад польських партизанів, їхні тіла помістили в машину, яку нібито «знайшли» німці. Разом з ним загинули начальник штабу І.П. Шавикін, дивізійний лікар, перекладач та водій. Найвірогідніше Б.В. Камінського та його людей розстріляла команда із концтабору Кулмхоф (Хелмно) 26 серпня 1944 р. в лісі біля Лодзі [9, С. 294-295]. Після смерті Б.В. Камінського 29-ту гренадерську дивізію СС розформували та направили на поповнення Збройних сил Комітету визволення народів Росії (КВНР) [22, С. 160]. Вказані причини зумовили припинення діяльності НСТПР.

Висновки та рекомендації подальшого дослідження. Історія Націонал-соціалістичної трудової партії Росії та Локотьського самоврядування є яскравим прикладом спроби формування російського варіанту фашистської ідеології в

межах колабораціоністського проєкту часів Другої світової війни. Аналіз маніфестів, політичної практики та символічного порядку НСТПР дозволяє зробити висновок, що ця партія, незважаючи на свою прив'язаність до конкретних історичних обставин, фактично стала лабораторією для випробування моделей російського фашизму, адаптованого до національного ґрунту.

Феномен НСТПР демонструє, що ідеологія фашистського типу з націонал-більшовицьким відтінком не була зовнішнім продуктом, нав'язаним ззовні, а мала вкоріненість у російському політичному та суспільному середовищі. Саме тому сьогодні, коли постає питання про ідейну основу сучасного рашизму, звернення до досвіду НСТПР є не просто виправданим, а методологічно необхідним. Ідеологеми, сформульовані в програмних документах партії, зокрема культ сильної держави, антикомунізм як форма заміни одного тоталітаризму іншим, шовінізм, расизм, антисемітизм, — усе це знайшло своє продовження в сучасній рашистській ідеології.

Відтак подальше дослідження історичних форм російського фашизму є ключовим для розуміння глибинних витоків рашизму як сучасної ідеології та політичного режиму Російської Федерації. Історичний аналіз дозволяє не лише виявити ідейну тяглість, а й розвінчати поширений у російському публічному дискурсі міф про «антифашистську» сутність держави, яка натомість дедалі більше відтворює фашистські практики під прикриттям ревізійністського патріотизму.

Список літератури

1. Ермолов И.Г. Под знаменами Гитлера. Советские граждане в союзе с нацистами на оккупированных территориях РСФСР в 1941-1944 гг. – М.: Вече, 2013. – 464 с.
2. Кульков Е., Мягков М., Ржешевский О. Война 1941 – 1945: Факты и документы / Под ред. О.А. Ржешевского. – М.: Олма Медиа Групп, 2011. – 496 с.
3. Ермолов И. Три года без Сталина. Оккупация: советские граждане между нацистами и большевиками. 1941–1944. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2010. – 383 с.
4. Боляновський А. Росіяни як «радянські військові колабораціоністи» у 1941–1945 рр. [Електр. ресурс]. – Реж. дост.: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608>.
- Грибков И.В. Хозяин Брянских лесов. Бронислав Каминский, Русская освободительная народная армия и Локотское окружное самоуправление / И.В. Грибков. – М.: Московский писатель, 2008. – 116 с.
5. Боляновський А.В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.) / А.В. Боляновський. – Львів: Вид. ЛП, 2013. – 880 с.
6. Гарин И. Русский фашизм / И. Гарин. - Харьков: Фолио, 2018. - 475 с.
7. Дюков А. «Die Aktion Kaminski»: Локотское «самоуправление» и создание бригады РОНА // Исаев А.В., Морозов М.Э. Мифы Великой Отечественной: Сборник / ред.-сост. Г. Пернавский. – М.: Яуза; Эксмо, 2008. – С. 147-193.
8. Жуков Д.А. Русские эсесовцы / Д.А. Жуков, И.И. Ковтун. – М.: Вече, 2013. – 416 с.
9. Залесский К. А. Вермахт / К.А. Залесский. – М.: Яуза, 2005. – 656 с.

10. Залесский К.А. Кто был кто во Второй мировой войне: Союзники Германии / К.А. Залесский. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Изд-ство Астрель», 2003. – 492 с.
- Гетьманчук М.П. 29-та гренадерська дивізія військ СС нацистської Німеччини (російська № 1): із історії створення та участі у бойових діях періоду Другої світової війни (1941 – 1945 рр.) // Історико – культурні студії. – Львів, 2020. Т. 7. № 1. – С. 19-25.
11. Типпельскирх К. фон. История второй мировой войны: Блицкриг / К. фон Типпельскирх; пер. с нем. – М.: Вече, 2011. – 448 с.
12. Штеенберг С. Генерал Власов / пер. с англ. – М.: Эксмо, 2005. – 320 с.
13. Варшавское восстание 1944 г. в документах из архивов спецслужб. – Варшава – Москва: Управление регистрации и архивных фондов Федеральной Службы Безопасности РФ; Министерство внутренних дел и администрации Республики Польша; Институт Российской истории РАН; Институт Национальной памяти Республики Польша; Комиссия по расследованию преступлений против польского народа, 2007. – 1377 с.
14. Залесский К.А. Хозяин Брянских лесов (Бронислав Каминский) // Командиры национальных формирований СС / К.А. Каминский. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – С. 7-48.
15. Чуев С. Проклятые солдаты / С. Чуев – М.: Яуза, Эксмо, 2004. – 576 с.
16. Веревкин С.И. Самая запретная книга о Второй мировой / С.И. Веревкин. – М.: Яуза – пресс, 2009. – 608 с.
17. Ермолов И.Г. История Локотского округа и Русской Освободительной Народной Армии / И.Г. Ермолов. – Орел: История русской провинции, 2008. – 168 с.
18. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Крушение «Блицкрига». 1 января – 30 июня 1942 года. – М.: «Русь», 2002. Т. 3. Кн. 1. – 692 с.
19. Соколов Б.В. Оккупация. Правда и мифы / Б.В. Соколов. – М.: АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2003. – 352 с.
20. Бригада РОНА // Антипартизанская война в 1941 – 1945 гг. / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – М.: АСТ: Минск: Харвест, 2005. – С. 142-160.
21. Даллин А. Бригада Каминского / А. Даллин; пер. с англ. – М.: Московский писатель, 2011. – 286 с.
22. Семенов К. Войска СС. История, структура, боевое применение / К. Семенов. – М.: Яуза – пресс, Эксмо, 2009. – 432 с.
23. Гетьманчук М.П. Участь російських есесівців 29 гренадерської дивізії військ СС (російської № 1) у придушенні Варшавського повстання 1944 р. // Вісник науки і освіти. 2022. Вип. 2 (2). – С. 269-282.
24. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Н. Дейвіс; пер. з англ. – К.: «Основи», 2008. – 1080 с.

Doctor of Historical Sciences, Professor **Mykola Hetmanchuk**,
Andrii Romaniuk, Lviv Polytechnic National University

THE FORMATION AND ACTIVITIES OF THE NATIONAL SOCIALIST LABOR PARTY OF RUSSIA: FROM THE HISTORY OF THE EMERGENCE OF RUSSIAN FASCISM DURING THE SECOND WORLD WAR (1941–1944)

The article is dedicated to the study of the activities of the National Socialist Labor Party of Russia (NSLPR) during the Second World War (1941–1944) and its role in shaping Russian fascism, which is considered a historical precursor to the

contemporary phenomenon of Ruscism. In the context of the ongoing Russian-Ukrainian war since 2014, the need for an ideological reflection on the origins of the Russian Federation's aggressive policies is emphasized, along with the necessity of analyzing the historical forms of Russian fascism. The research focuses on the establishment and functioning of the NSLPR within the Lokot Autonomous District, which operated on Nazi-occupied territories of the Oryol and Kursk regions.

The ideological foundations of the NSLPR are analyzed, particularly its 1941 manifesto, which combined anti-communism, chauvinism, antisemitism, and the idea of a strong state. It is emphasized that despite its dependence on Nazi Germany, the NSLPR developed an autonomous program of Russian national socialism, which became a prototype of the modern synthesis of imperial nationalism and totalitarian governance. The article traces the continuity between the ideological constructs of the NSLPR and contemporary Ruscism, as manifested in the cult of the "Russian World," militarism, and the justification of war crimes.

Methodologically, the research is based on historical-genetic, comparative, and content analysis approaches, as well as archival-documentary methods. The conclusions highlight that the NSLPR served as a laboratory for the formation of Russian fascism, and that its ideas have found continuation in the current Ruscist ideology. Further research is recommended to focus on debunking the myths about Russia's so-called "anti-fascist" essence.

Keywords: National Socialist Labor Party of Russia; collaborationism; Russian fascism; ideology; Ruscism

REFERENCES

1. Ermolov I.H. (2013). *Pod znamionami Hitlera. Sovjetskije grazdanie v sojuzie s nacistami na okkupirovannyh teritorijach RSFSR v 1941 – 1944 hh.* [Under the banner's of Hitler. Soviet citizens in alliance with the Nazis occupied territories of the RSFSR in 1941 – 1944]. M.: Viecze. {in Russian}.
2. Kulkov E., Miahkov M., Rzeshevskij O. (2011). *Wojna 1941 – 1945[^] fakty i dokumenty* [War 1941 – 1945: facts and documents]. M.: Olma Media Grupp. {in Russian}.
3. Ermolov I.H. (2010). *Tri goda bez Stalina. Okkupacija: sovietskije grazdanie miezdu nacistami I bolshevikami. 1941 – 1944* [Three years without Stalin. Occupation: Soviet citizens between the Nazis and the Bolsheviks. 1941 – 1944]. M.: Zao Centrpoligraf. {in Russian}.
4. Bolianovskij A.W. (2014). *Rjssijany jak «radianski viyskovi kollaboracionisty» u 1941 – 1945 rr.* [Russians as «Soviet military collaborators» in 1941 – 1945] [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608>. {in Ukrainian}.

5. Hribkov I.W. (2008). *Choziajn Brianskich lesov. Bronislav Kaminski, Russkaja osvoboditielnaja narodnaja armija i Lokotskoje okruznoje samoupravlienije* [The owner of Bryansk forests. Bronislav Kaminski, Russia People`s Liberation Army and Locotsky District Self-Government]. M.: Moskovskij pisatel. {in Russian}.
6. Boljanovskij A.W. (2013). *Inozemni wijskovi formumvannia u Zbrojnych sylach Nimeczczyny (1939 – 1945 rr.)* [Foreign military formations in the German Armed Forces 1939 - 1945]. Lviv: Wydawnictwo Lvivska politechnika. {in Ukrainian}.
7. Harin I. (2018). *Russkij fashizm* [Russian fascism]. Charkov: Folio. {in Ukrainian}.
8. Diukov A. (2008). «Die Action Kaminski»: *Lokotskoje «samoupravlienije» i sozdanije brigady RONA* [«Die Action Kaminski»: Locotsky Self-Government and the creation of the RONA brigade]. M.: Jauza, Eksmo {in Russian}.
9. Zukov D.A. (2013). *Russkije esiesovcy. [Russian SS men]*. M.: Viecze. {in Russian}.
10. Zalesskij K. (2005). *Wermacht [Wehrmacht]*. M.: Jauza. {in Russian}.
11. Zalesskij K. (2003). *Kto byl kto vo Wtoroj mirovoj. Sojuzniki Germanii* [Who was who in World War II Allies of Germany]. M.: OOO «Izdatielstvo AST»: OOO «Izdatielstvo Astrel». {in Russian}.
12. Hetmanchuk M.P. (2020). *29-ta grenaderska dyvizija vijsk SS nacystskoj Nimeczyny (rosijska № 1): iz istorii stvorennja ta uczasti u bojovyh dijach periodu Druhoji svitovoji vijny (1941 – 1945rr.)*. [The 29th Grenadier Division of the SS of Nazi Germany (Russian No. 1): from the SS of its creation and participation in hostilities during the Second World War, 1941 – 1945]. (pp. 19-25). Istoryko – kulturni studii T. 7. No.1. {in Ukrainian}.
13. Tippelskirch K. fon. (2011). *Istorija Wtoroj mirovoj vojny: Blickrig* [History of World War II: Blitzkrieg]. M.: Viecze. {in Germany}.
14. Shteenberg S. (2005). *Heneral Vlasov* [General Vlasov]. M.: Eksmo. {in English}.
15. *Warshavskoje vosstanije 1944 h. w dokumentach iz archivov spiecslužb* (2007). [The Warsaw Uprising of 1944 in documents from the archives of the special services]. Warshawa – Moskva: Upravlienije rehistracii i archivnych fondov Federalnoj Sluzby Bezopasnosti RF; Ministerstvo wnutrennich diel i administracii Respubliki Polsha; Institut Rossijskoj istorii RAN; Institut Nacionalnoj pamjati Respubliki Polsha; Komissija po rassledovaniju prestuplenij protiv polskoho naroda. {in Russian; in Polish}.

16. Zalesskij K.A. (2007). *Choziajn Brianskich lesov (Bronislav Kaminskij) [The owner of Bryansk forests (Bronislav Kaminski)]* (pp. 7-48). M.: AST: Astrel. {in Russian}.
17. Czujev S. (2004). *Prokliatyje soldaty [Cursed soldiers]*. M.: Jauza, Eksmo. {in Russian}.
18. Werewkin S.I. (2009). *Samaja zaprietnaja kniha o Wtoroj mirovo j [The most forbidden book about World War II]*. M.: Jauza – press. {in Russian}.
19. Ermolov I.H. (2008). *Istorija Lokotskoho okruha i Russkaja Osvoboditelnaja Narodnaja Armija [History of the Lokot District and the Russian Liberation People`s Army]*. Орел: История русской провинции. {in Russian}.
20. *Orhany hosudarstviенной biezopasnosti SSSR v Wielikoj Otieczestviенной wojnie. Sbornik dokumentov. Krushenijw «Blickriha». 1 janvaria – 30 ijunia 1942 hoda. (2003). [State security bodies of the USSR in the Great Patriotic War. Collection of documents. Blitzkrieg crash. January 1 – June 1942]*. M.: «Russ». T. 3. Kn. {in Russian}.
21. Sokolov B.W. (2003). *Okkupacija. Pravda i mify [An occupation. Truth and myths]*. M.: AST – PRESS KNIHA. {in Russian}.
22. Brihada RONA. (2005). *Antipatizanskaja vojna v 1941 – 1945 hh. [Anti-partisan war in 1941 – 1945]* (pp. 142-160). M.: AST: Minsk: Charvest. {in Russian; in Belarus}.
23. Dallin A. (2011). *Brihada Kaminskoho [Kaminsky`s brigade]*. M.: Moskovskij pisatiel. {in English}.
24. Semenov K. (2009). *Vojska SS. Istorija, struktura, bojevoje priminienije [SS troops. History, structure, combat use]*. M.: Jauza – press, Eksmo. {in Russian}.
25. Hetmanchuk M.P. (2022). *Uczast rosijskych esesivciv 29 hrenaderskoji dyviziji vijsk SS (rosijskoji No. 1) u prydushenni Warshawskoho povstannja 1944 r. [The participation of Russian SS members of the 29 SS Grenadier Division (Russian No. 1) in the suppression of the Warsaw Uprising of 1944]* (pp. 269-282). Visnyk osvity i nauky. Vyp. 2 (2). {in Ukrainian}.
26. Deivis N. *Bozhe ihryshche: istoriia Polshchi / N. Deivis; per. z anhl. – K.: «Osnovy», 2008. – 1080 s.*